

Muzyka w literaturze

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o.

Wstęp

Czy można oddać w literaturze wrażenia, emocje, doznania, które wiążą się z wysłuchaniem symfonii *Beethovena*, etiud *Chopina*, fug Bacha, koncertów Rachmaninowa? Czy można opisać wyjątkowość wielkich dzieł malarskich *Leonarda da Vinci*, Rafaela, Rubensa, Rembrandta? Czy można opisać **muzykę** i dzieło malarskie w tekście literackim?

Pytania te wiążą się z problemem przekładalności sztuk, czyli wyrażania różnymi językami artystycznymi podobnych wartości. Wielu artystów próbuje przekraczać granice swojej dziedziny i oddać charakter innej sztuki w swoim dziele. Gdy pisarz usiłuje nakreślić plastyczny obraz świata, wprowadzić melodyjność, nastrój, dynamikę – wykracza poza ramy literatury i zbliża się raz ku sztukom plastycznym, raz ku muzyce. Z kolei malarz, tworząc wizję świata, nie zadowala się plastycznym obrazem, nasycia swoje dzieło ideami, wartościami, które zapewne lepiej wyraziłaby literatura. Od czasów starożytnych poszukiwano uniwersalnego języka sztuki, łączono muzykę z recytacją, śpiewem i tańcem. Dziś mówimy o syntezie, **synestezji**, przenikaniu sztuk. Opera łącząc tekst z muzyką, inscenizacją i scenografią, jest dobrym tego przykładem. Kiedy oglądamy jakiś obraz, dostrzegamy znacznie więcej niż tylko barwy, linie czy światłocienie, zwracamy też uwagę na ruch, dynamikę. Z kolei muzyka i dźwięki wywołują w pamięci konkretne obrazy lub kojarzą się z fragmentami dzieł literackich. W literaturze malarskie

opisy pełnią funkcje symboliczne lub metaforyczne. Przez ich pryzmat możemy przyjrzeć się bohaterom, ich postawom, uczuciom, emocjom, stanowią element charakterystyki bohatera, czy wprowadzają nastrój.

E. Delacroix, *Dante i Wergiliusz w piekle*

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o.

G. Rossini, *Cyrulik sewilski*

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o.

Nauczysz się

- określać funkcje motywów muzycznych w literaturze;
- omawiać wpływ muzyki na bohaterów;
- opisywać nastrój wywołany przez muzykę;
- rozpoznawać i nazywać środki wyrazu służące odzwierciedleniu w literaturze elementów muzycznych;
- nazywać wrażenia, emocje wywołane przez muzykę.

Cele edukacyjne zgodne z etapem kształcenia. Uczeń:

Po zapoznaniu się z e-materiałem uczeń:

1. rozwija umiejętność słuchania i czytania utworów literackich;
2. określa świat przedstawiony w utworze;
3. identyfikuje emocje bohaterów;
4. omawia nastrój przedstawionej sceny;
5. rozpoznaje środki stylistyczne i ich funkcje;
6. analizuje słownictwo, nazywa emocje;
7. rozwija umiejętność tworzenia wypowiedzi inspirowanych motywem muzyki w literaturze.

MUZYKA W LITERATURZE – *audiobook*

Rozdziały:

1. Jak grają?
2. Być muzyką
3. Kafka nad morzem

Notatka dla prowadzącego

Wskazówka

Wysłuchaj uważnie fragmentów, w których przedstawiona jest gra na instrumentach muzycznych. Zwróć uwagę na sposoby przedstawiania muzyki oraz muzyków w utworze literackim.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PMIKzcTgH>

Muzyka w literaturze

Rozdział 1 Jak grają?

Nagranie przedstawia fragment „Nad Niemnem” Elizy Orzeszkowej. Ojciec i córka grają dla gości, którzy znajdują się w salonie Benedykta Korczyńskiego.

Orzelski drobnymi swymi kroczkami kręcił się dokoła swych leżących na fortepianie skrzypiec, ujął je teraz powoli, z lubością, jak najmilsze dziecię, i z oczami rozkosznie przymrużonymi, smyczkiem po strunie powiodł.

Dźwięki muzyki napełniły salon. Ojciec i córka grali jakąś piękną, długą i trudną kompozycję, przy której stopniowo, ale zadziwiająco Orzelski zmieniał się i przetwarzał. W miarę rozwijania się i potężnienia tonów, spod smyczka jego wychodzących, stary muzyk także wyrastał, usubtelniał się, szlachetniał. Niewielka i pękata postać jego nabierała linii prostych, niskie i białe czoło, z którego w tej chwili zniknęły wszystkie zmarszczki, wysoko podnosił, wzrok promienny, natchniony daleko kędyś posyłał. Lotne marzenia i skrzące zapąły, morza rozkoszy i smutku, ze strun skrzypiec lejąc się w jego piersi, co chwilę zmieniały grę jego rysów, ścierając z nich wszelki ślad pospolitości i głupoty. W tym natchnionym artyście ani by poznać było podobna tego smakosza i zmysłowca, który przed chwilą nie mógł rozstać się z talerzem i słodkie oczy robił do starej panny z obwiązanym gardłem; ani tego dobrodusznego, głupowatego starca, który bez cienia urazy poddawał się drwinom znajomych. Było to prawie czarodziejstwem, a tą czarodziejką, która go różdżką swoją dotknęła, była wielka, całe długie już życie tego człowieka przenikająca namiętność.

Justyna swój trudny i zawikłany wtór wykonywała z precyzją i czystością, świadczącą o znacznej muzycznej wprawie, ale nie widać było po niej najłżejszego miłego albo przykrego wrażenia. Zupełnie obojętna, trochę nawet sztywna, z twarzą, w której żaden rys ani razu nie drgnął, widocznie spełniała obowiązek swój starannie, umiejętnie, ale zimno. Grała na pamięć; powieki miała spuszczone, a kiedy je podnosiła, wzrok jej był tak samo jak przedtem znużony i przygasły.

Muzyka trwała długo; niektórzy słuchali jej z uwagą i przyjemnością, a niektórzy z pootwieranymi od zdziwienia albo skrycie poziewającymi ustami. Na ganku nawet gwarne przedtem rozmowy przycichły. Gospodyni domu, nie potrzebując mówić, odpoczywała.

Rozdział 2

Być muzyką.

Nagranie przedstawia fragment „Cudzoziemki” Marii Kuncewiczowej. Główna bohaterka – Róża – podejmuje próbę zagrania na skrzypcach koncertu skrzypcowego D-dur Brahmsa.

Róża prędko przeszła do salonu i zapaliwszy świece wydobyła skrzypce z pudła. Na pulpicie rozłożyła partyturę. Gorączkowo podkręciła kołki, nastroiła instrument. Zupełnie tak samo wyraźnie jak szelest liści za szybą, plusk sadzawki i szkliste dzwonięcie księżycy słyszała wiolonczele, flety, altówki Brahmsowskiego koncertu. Wyczekała, aż rozwieje się akord trąbek...

Pierwsze takty skrzypcowego partu zadźwięczały blado, w palcach nie było jeszcze ciepła, w piersi za wiele żaru. Niebawem wszakże wyrównał się bieg krwi, ramiona stężały na marmur, kiście nabrały miękkości.

Palce sprawnie działały, pasaż skrzypcowy za pasażem pokrywał majaczenie oboju, fagotu, violi. Róża nie czuła zwykłej nieśmiałości wobec instrumentu; opór strun, włosia, drewniane przydźwięki, niedołęstwo mięśni – przestały istnieć. Muzyka zdawała się powstawać w sposób niematerialny, bez udziału pracy, jedynie za przyczyną zachwytu. Wyzwolona z praw fizycznych, Róża bez najmniejszego trudu przenikała wszystkie strefy i wszystkie uczucia: zarówno nieziemskie modlitwy, jak miłosne scherzanda. Między domem a światem znikł przedział – księżycowa noc roztopiła ludzi, sny, niebo i mury, tajemnica mieszała się z wiedzą, na miejscu chaosu weszła dźwięczna, jedwabista pełnia.

Szeroko rozwarła oczy, sprężyła znowu ramiona i – nieugięta, świetna – runęła w rytmy czardasza.

Pierwszych kilka taktów, mimo podwójne nuty i szalone wzmożenie tempa, zapłonęło żywym, łatwym ogniem, nierzeczywista orkiestra brzmiała spoicie jak morze. Róża poczuła łzy w gardle, tak wiele łez, że krtań mało nie pękała od ich nadmiaru. Spróbowała westchnąć. Jednocześnie w melodii coś zazgrzytało, obniżyło się, coś skłamało. Pot zrosił czoło Róży; szybko przełknęła łzy, podciągnęła intonację... Kiedy wszakże pasaż znowu rozbłysnął czystością, usłyszała rzecz straszną: wiolonczele, flety, viole odpływały w dal, zostawiając ją za sobą. Ścisnęła wargi, nadludzkim wysiłkiem pchnęła w przód, przyśpieszyła nutki trzy razy wiązane... Już, już miała dogonić tutti. Wtem huk bolesny ogłuszył ją i zmącił. Co to? – struchlała. Ach, nic! to serce śpieszy. Odzyskała otuchę, przydała mocy lewemu ramieniu, smyczek zamigotał w oktawach. Całą duszą wychyliła się poza siebie ku niknącej harmonii, szum krwi stawał się jednak głośniejszy niż melodia, nie odróżniała już instrumentów, wyrwa w rytmie ziała coraz okropniejszą pustką.

Róża opuściła ręce. Siadła – nogi drżały. Rzuciła smyczek...

Rozdział 3

Kafka nad morzem

Nagranie zawiera fragment powieści Harukiego Murakamiego „Kafka nad morzem”.

Przed wszystkim muzyka jest wspaniała. Piękna melodia bez żadnych udziwnień. Ale wcale nie jest zwyczajna. Głos pani Saeki naturalnie się z nią stapia. Nie ma siły wokalne zawodowej piosenkarki ani jej techniki, lecz jej głos miękko obmywa świadomość słuchacza, jak wiosenny deszczyk skrapiający kamienne stopnie w ogrodzie. Zaśpiewała, akompaniując sobie na pianinie, a potem dodano niewielką sekcję smyczków i obój. Pewnie nie było pieniędzy – to skromna aranżacja nawet jak na tamte czasy – ale dzięki temu utwór ma w sobie świeżość, nie dodano nic niepotrzebnego.

W refrenie pojawiają się dwa przedziwne akordy. Pozostałe są wyjątkowo proste i często spotykane, tylko te dwa nieprzyjemnie awangardowe. Na początku trudno się zorientować, co to za akordy. Przy pierwszym słuchaniu przez chwilę mam w głowie zamęt. Mówiąc przesadnie, czuję się nieomal zdradzony. Nieoczekiwana inność tych akordów wstrząsa mną, wypełnia niepokojem. Zupełnie jakby niespodziewanie powiał z jakiejś szpary zimny wiatr. Po refrenie powraca jednak początkowa piękna melodia i prowadzi nas do poprzedniego świata, harmonijnego i bliskiego. Zimny wiatr już się tu nie dostaje. Wkrótce piosenka dobiega końca, fortepian wydaje ostatni dźwięk, smyczki cicho podtrzymują akord i obój zamyka melodię, pozostawiając po sobie echo.

Po kilkakrotnym wysłuchaniu zaczynam rozumieć co prawda w bardzo ogólnym sensie, dlaczego ten utwór zawładnął sercami tylu ludzi. Bezpośrednio i gładko złączy się w nim w jedną całość wrodzony talent i bezinteresowne uczucie. To zespolenie jest tak całkowite, że można je wręcz nazwać cudownym. Mieszkająca na prowincji nieśmiała dwudziestoletnia dziewczyna napisała tekst piosenki o tęsknocie za dalekim ukochanym, usiadła przy pianinie, skomponowała muzykę i zaśpiewała bez żadnej afektacji. Napisała tę piosenkę nie dla innych, a dla siebie, chcąc choć trochę podnieść się na duchu. Ta niewinność cicho, lecz niewątpliwie wzrusza słuchacza.

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wersja tekstowa z wyróżnieniem pojęć

Polecenie 1

Porównaj sposoby wykonywania utworu muzycznego przez ojca i córkę. Jaki wpływ na bohaterów ma muzyka?

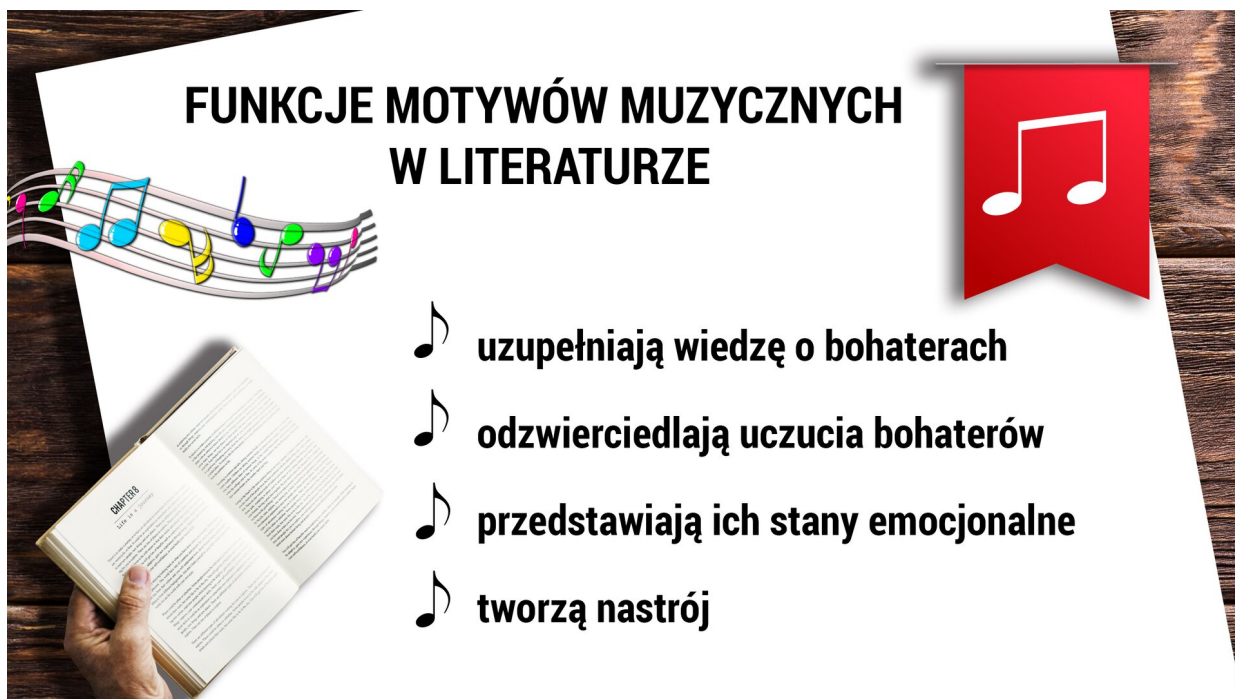
Polecenie 2

Jak Maria Kuncewiczowa opisała koncert Róży? Jakich środków artystycznego wyrazu użyła?

Polecenie 3

Na czym polega wyjątkowość utworu muzycznego opisywanego w powieści Murakamiego *Kafka nad morzem*?

Podsumowanie

**FUNKCJE MOTYWÓW MUZYCZNYCH
W LITERATURZE**

- uzupełniają wiedzę o bohaterach
- odzwierciedlają uczucia bohaterów
- przedstawiają ich stany emocjonalne
- tworzą nastrój

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o.

SPOSOBY ODZWIERCIEDLENIA MUZYKI W UTWORACH LITERACKICH

- kontrasty
- epitety: *lotne marzenia, skrzące zapąły, morza rozkoszy*
- onomatopeje: *szelest liści, plusk sadzawki*
- przenośnie: *szkliste dzwonienie księżycy*
- porównania: *jej głos miękko obmywa świadomość słuchacza, jak wiosenny deszczyk skrapiający kamienne stopnie w ogrodzie*

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o.

PRACA DOMOWA

Praca domowa

Polecenie 4.1

Zadanie 1.

Jakie funkcje pełnią motywy muzyczne w zaprezentowanych w audiobooku fragmentach powieści?

Zadanie 2.

Jak muzyka zmienia bohaterów, którzy ją wykonują? Odpowiedz na podstawie fragmentów *Nad Niemnem* i *Cudzoziemki*.

Ćwiczenia

Wskazówka

W przypadku braku możliwości rozwiązywania zadania z klawiatury lub trudności z odczytem przez czytnik ekranu skorzystaj z innej wersji zadania.

Ćwiczenie 1

Odnosząc się do poznanego fragmentu powieści *Nad Niemnem*, oceń, czy podane twierdzenia są prawdziwe.

1. W Justynie występ wywołał gwałtowne emocje.

2. Podczas koncertu ojciec Justyny grał na skrzypcach.

3. Gdy Ignacy Orzelski grał, zdawało się, że stawał się zupełnie innym człowiekiem.

4. Justyna grała niedbale i nieprecyzyjnie.

Prawda

Fałsz

Fałsz

Prawda

Fałsz

Fałsz

Prawda

Prawda

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 4

Nazwij stany emocjonalne towarzyszące bohaterom podczas słuchania utworów muzycznych.

Tytuł utworu:

Nad Niemnem

Bohater:

Orzelski

zawód

niepokój

poczucie harmonii ze światem

rozczerowanie

uczucie pustki

fascynacja

poczucie spełnienia

rozkosz

poczucie harmonii

zachwyt

zawód

smutek

egzaltacja

Tytuł utworu:

Cudzoziemka

Bohater:

Róża Żabczyńska

Tytuł utworu:

Kafka nad morzem

Bohater:

słuchacz piosenki

Źródło: Eduexpert Sp. z o.o. / Evaco Sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inna wersja zadania

Słowniczek

afektacja

(łac. *affectatio*, od *af-ficere* – przyczyniać komuś coś) przesadna nienaturalność, pretensjonalność w zachowaniu się, zwłaszcza w wyrażaniu uczuć i opinii,; egzaltacja

akompaniament

(wł. *accompagnamento*– wtór, orszak) tło muzyczne towarzyszące głównej partii melodycznej, wykonywanej zazwyczaj solo (przez jednego instrumentalistę lub śpiewaka), i stanowiące jej uzupełnienie harmoniczne, także rytmiczne i kolorystyczne

akord

(fr. *accord*– porozumienie, zgoda, uzgodnienie) jednoczesne brzmienie kilku, co najmniej trzech dźwięków, zróżnicowanych pod względem wysokości zorganizowane według pewnej zasady

aranżacja

(franc. *arranger*– porządkować, załatwiać, układać, organizować) muz. układ, adaptacja utworu muzycznego, który ma być przeznaczony na inny głos, instrument, zespół muzyczny

awangardowy

(fr.*avant-garde* – przednia straż) nowatorski, nowoczesny, niekonwencjonalny
muzyka

ciąg dźwięków śpiewanych lub granych na instrumentach, tworzących pewną kompozycyjną całość; też: sztuka układania i wykonywania takich kompozycji
synestezja

(gr.*syn-aisthesis* – jednoczesne postrzeganie) odbieranie wrażeń zmysłowych różnego typu przy bodźcu działającym na jeden tylko zmysł
uczucia

synteza wszystkich stanów emocjonalnych, stanowiąca główną motywację ludzkiego postępowania, zwykle przeciwstawiana logice i rozsądkowi
uwznoślenie

uczynienie kogoś wzniosłym, czyli odznaczającym się szlachetnością uczuć, dążeń; też: wyrażającym takie dążenia, taką postawę moralną

Powrót do e-podręcznika

E-podręcznik „Kultura i życie”.

<http://www.epodreczniki.pl/reader/c/141804/v/latest/t/student-canon>

2.1.1. Pozytywistyczne ścieżki

<http://www.epodreczniki.pl/reader/c/141804/v/latest/t/student-canon/m/j0000000E8B2v23>